

המקרא מפרש את עצמו

א

מצאנו בתורה כמה ביאורים מפורשים לשמות גיאוגרפיים עתיקים. בספור על מלחמת אברהם עם המלכים (בראשית י"ד) יש ארבעה ביאורים כאלה: "בלע - היא צער"; "עמק השדים" - הוא ים המלח; "עין משפט" - היא שדה - הוא עמק המלך. וביחודש ג', ט"ז: "ים המלח". ומתבטאת שאלה: כלום חוץ משמות מקומות לא היו עוד מושגים רבים אחרים זקוקים לביאור או להבהרה? ואכן: לכשנחבונן כראוי יתגלה לפנינו כי דברים מובארים לוחים למדי בספרי המקרא, כמעט אין לך נוב עתיק או נוב בודד במקרא, ניב נמלך או פול'משמעות, שאין ביאורו בצדו!*

הרי תחילה לקט דוגמאות מסוגים שונים, המדברות בעדן (המלים שיש לראותן כביאורים נחמדות בסוגרים מרובעים):

א. ביאורים נדירות או סתומות

בראשית י"ד, י"ד

שם כ"א, כ

שם ל', ל"ז

וירק את הניכני [קלידי ביחן]

וישב במדבר ויהי רובה [קשית]

ויפצל בהן פצלות [מחשוף הלבן אשר על המקלות]

* כשפירסמתי מחקר זה בנוסח הראשון והמצומצם ("סאגנים" חוברת אב תשס"ז) וקדמתי לו דברים שבפליאת גילוי, מחוץ שטור הייתי כי עדיין לא עמדו כלל על עובדה זו, אולם לאחר שהמחקר ראה אור העמדתי על כך, שהוקד'המקרא כבר קדמוני לגבי כמה וכמה מקומות, וביחוד חשוב לנו, שגם פרשנים מובהקים משלנו ציינו מקומות כאלה, למשל, על "אחיה אשר אחיה" אמר: אכן עזרא: "אחיה פירשו: אשר אחיה" (בענין הכתוב הזה פניתי במחקר זה"ל לדעתו של אבן עזרא, בלי שידעתי או עליה). ומחקר אני טובה לחכם אחד שהעמידני על דברי בעל "שפתי חכמים" לוקמא י"ד, ל"ז, הכתוב מדבר שם על צורות נגעים שנראו בבית, וכן הלשון שם: "זתנה חגגה בקירות הבית שקפורות וקורות או אדמדות, ומראיתן שפל מן הקיר". ומפריש רש"י ל"ז: "שקפורות - שקעוהו במראיתו". על דברי רש"י אלו מעיר בעל "שפתי חכמים": "קשה בעיני מאד, שאם כן מוח זה שכתב אחרי זה 'ומראיתן שפל מן הקיר' ויש לומר דהכתוב מפרש בעצמו מחוץ לשון שקפורות". וכן את חודתי, שהרי של "ומראיתן" לא חפצתי לפרשן זה מלהגות כי הוה ביאור למלה הקדמת.

וכן עצם הענין שפעמים הכתוב עצמו מבאר מלים חשונות ביאור איננו כלול חודש. אך אשר להקפה של עובדה זו ואשר לדרכיה ולכליה הנהו הקדומים מקום נרחב להחגור בו

[239]

בתורת הדורות

אלא החכמים הללו, שומרי משמרת ספרי הקודש, נקראו סופרים. וכתארת חז"ל: "למה נקראו הראשונים סופרים, שספרו כל אות שבתורה". המקרא שרשיג בימרי קדומים ונפו פושט על ימי בית ראשון. האגדה שרשיה החביבים בימי בית שני-אך פריחתה הגדולה מתחילה בערך מנחם חורבן בית שני ואילך נמשכת עד סוף תקופת התלמודית. ואילו ימי בית שני עצמם הוא עידן של עירוב מאורות: יומה של תקופת התנ"ך טרם פנה כליל וכבר היה חלוי ברקיע היריחי של האומה ירח חקייני, שעתיד היה להבריק אורו רק בתקופה הבאה.

אברהם קרייך
שבת 18/11/59
א"ס 264-239

חבילתו [חוב] ישיב⁷
 ותרא כי נחלה [אברה תקומה]⁸
 כי עמד מלך בבל אל אם הדרך [בראש שני דרכים]
 תפשי מישוט [מלחמה]
 דבר חד את אחד [איש את אחיו]
 הנה עופלה [לא ישרה] נפשו בו
 ימטר על רשעים פחים [אש וגופית]⁹
 אחישת מפלט לי מרוח טוהה [מסער]
 בראש חמיות תקרא [בפתחי שערים]¹⁰
 והגפנים סמך [נתנו ריח]
 ויעש בירושלים השבונות [מחשבת חשב] דברי חמים ב', כ"א, ט"ז

ב. נִרְכִּיבִים נִמְלִיצִים אֲרֻמוֹשֵׁאִלִים שֶׁהֵבִיאוּ מִפִּשְׁטִם

ולא נשא אותם הארץ לשבת יחדיו
 [כי היה רכושם רב ולא יכלו לשבת יחד]
 אם מחוט ועד שרוך נעל [ואם אקח מכל אשר לך]¹¹
 ואמה תבוא אל אבותיך בשלום [תקבר בשיבה טובה]¹²
 זקן ביתו [המושל בכל אשר לך]
 ויצבור יוסף בר כחול חים [חובה מאד]
 בשבתנו על סיר חבשר [באכילתו לחם לשובע]
 שמות ט"ז, ג

⁷ "חביל" פירושו תשכח (יחז', ט"ז), אך משכח איננו קנינו של המלה, ולא שייך לומר "חבילתו", לפיכך נחבאר: חוב

⁸ ואולי: כי נחלה [אברה] תקומה. הנפעל "תקול" הוא ניגודו של הפעל "תקול"
⁹ "פחים" האורים פה אינם ריבוי של פח, כי על פחים כאלה אין שייך לומר "ימטר", אלא מושג אחר הוא, הבה רק בריבוי, וענינו, כמבואר פה: אש וגופית

¹⁰ שני הענין, מקום המסחר ומושב השופטים, היו חומים מאד, ולכן היה כנינם "חמיות"

¹¹ לישון השבועה של אברהם היא: "אם מחוט ועד שרוך נעל" ופירושו של דבר: "אם אקח מכל אשר לך" (אף לא דבר מועט שבמחוט), ועיין בהערה ראשונה למאמר זה, המסומנת בסוכה, על "ומידאדם שמל מן הקור", שלמרות ה"י שבמלה "ומידאדם", מנהיג המרשן, כי חזק זה של חתונה הוא פירוש לשלשנות.

¹² אולי שני דברים הם, צריך להיות כחם "תקבר בשיבה טובה". גם אין מסתבר שבחבטתה החגיגית של ה' לאברהם, יאמר לו: תקבר לו: אלא המלים "תקבר" וכן מפורשות ענין "בוא אל אבותיך בשלום"

שם ל', ל"ח
 שם מ"א, כ"א
 שמות כ"ז, ז'
 שמות ל', כ"ה
 ויקרא כ"ב, כ"ח

ויקרא כ"ח, ז'
 במדבר ה', ט"ז
 דברים ב', ל"א
 שם י"ד, ו'
 שם כ"ב, י"א
 יהושע ו', ה'
 שמאל א' י"ד

שמאל א' ב', א'
 שם כ', ה'
 ישעי כ"ד, ט"ז
 שם ל"ג, כ'
 שם מ"ז, י"ג
 שם נ"א, א'
 ירמ' ב', כ'
 שם ו', כ"ז
 שם ז', כ"ד
 שם מ"ט, ט"ז
 שם נ"א, כ'

כי אחנוני השבץ [כי כל עוד נפשי בי]¹
 ויואב חמור מדל [לבושו]
 רוי ל' רוי ל' [אוי ל']
 אהל בל יצען [בל יסע ימדותיו]
 חוברי שמים [החורים בכוכבים]²
 מקבת [בור] נקמחם
 וחמח כל עץ רענן את צוטה [זונה]
 בחור נחמך בעמי [מבצר]
 וילכו במועצות [בשרירות לבם הרע]³
 תפלגוך השרא אותך [ודוך לבך]
 מפץ אחת לי [כלי-מלחמה]

¹ המושג "שבת שנים" בא רק פה בלבד ונחבאר

² נחבארה הצורה הדקדוקית הזאת "רש"

³ המפרשים נחלקו בפירושה של המלה "שבץ", אך ביאורה בצורה, ולפיך משמעה גמיסה, שאם אין זה ביאור, אלא המשך, צריך להיות כחור: וכל עוד נפשי בי (בר החבור)

⁴ אולי גם המושג שייך לביאור: חוברי שמים [חחורים בכוכבים, מודיעים לחדשים מאשר יבואו עליך]

⁵ "לעצות" מושג שלילי הוא, כפי שמשתמע גם מהמילים ה', י"א: "ספלו ממועצו" חידם ברוח פסיעות הדומה, ופה נחבאר

המלה המבארת מתלכדת עם עצם דבריה עד לבלי הכר וגם משנה בהם את משמעות הפועל "תשוב" מלשון "שובה" ללשון "שיבה". על-כן נתארד הכי-אור כרי חזרה על הנאמר, וכך נשתמר הפועל "תשוב" שבפיה במשמעות של הפועל "שוב"... ממך" במשמעות של מנצח או למידה מה רבה התקפותה שלא לטשטש שום גוון ושיא למוג את הביאור עם המבואר.

אף-על-פי-כן נשתנה במרוצת הדורות דבר הביאורים המלווים והיו לאחדים עם המלים המתארות. ולא די שעל-ידי כך פקעה תועלתם ובמקומות רבים השתמשו פירושים מוטעים של ניבים שלמנום באו הביאורים, אלא שגם נישטש מבה המראות ופעמים נחשפלו הכנס. ומלבד זאת נוצרו צירופי מלים שבמטות יסודם, סוף דבר, הביאור בא להבהיר ונמצא מעצמם, בא להיות לעינים, והוא עצמו הוסיף מכשולים. אבל משאנו מבחינים במלים שאינן נובאות את עצמן ואך תפקיד של ביאור להן, מיד מתישבים הדורים לפנינו ובאה רוחה. ההבהרה בין עצם דברי הכתוב לבין מלות מבארות אף מסייעת לנו להרגיש את צחות לשון הכתוב ולקשוב אל צלילים הוץ של פסוקי נביאים ומשוררי הקודש. ועל כל אלה שבות מלה-הביאור וממלאות את תפקידן הראשון – הן מבארות דבריהם, ובעקבותיהן נאסרו יכול נשכחות. נביא דוגמה בולטת, מה גרמה שכותב מציאותה של מלת-ביאור.

יודעה והתחבטות הרבה, למי מכור האחרים את יסוף, בחורה (בראשית פרק ל"א) מדובר לסירוגין על ישמעאלים ומדיינים, וכך סדרם: ישמעאלים (פסוק כ"א), מדיינים, ישמעאלים (כ"ח), שוב מדיינים (ל"ז). מי ימצא ידיו בערכוב זה? מנחמים שהקונים התחלפו. משמע, יוסף עבר מיד ליד ארבע פעמים, אך בחורה נזכרה רק מכירה אחת.

והנה הענין פשוט בתכלית. אחר שאמר האחרים "לכו ונמכרונו לישמעאלים", כתוב: "ייעברו אנשים מדיינים [והודים]" (פסוק כ"א). כלומר, מדיינים הנוכחים פה לא בני עם מדיין הם, אלא סוחרים, כמשמעות המלה "מדיינים" בכמה מקומות במקרא. והסוחרים הללו היו ישמעאלים. גילוי מלה-הביאור וליץ אותנו מז הסבר, שמלת-החלה באה זו למנוע אותם, ואגב נהחידשה לנו חזרה נשכחה של המלה מדיינים.²⁷

²⁷ ער זו הדרך מרשבת גם בעיית שמויות של יתרו, בשמות ב', פ"ז–י"ח, כתוב: "ולכתו מדיין שבע בנות... והבואה אל רעואל אביהן", ואילו בפרק ג', א' פותח הכתוב: "במשך היה רעה את צאן יתרו חותנו כחן מדיין", כיצד נשתנה השם רעואל ליחור? אלא מסתבר כי יתרו אינו שם פרטי, אלא מלה מדיינית היא, שפירושה כוהן (אנו מרגישים בה שורש שמי: איש-המזבח). והמלים "כחן מדיין" שבהחלה פרק ג' מבארות את משמעות החזאר יתרו. ויש שנחמנה לחזאר מדייני זה צורה עברית: ית'ר. אך עצם שמו היה רעואל, והוא הנוכח אצל הכתוב: "והבואה אל רעואל אביהן", כי לגביה היה בעיקר האב רעואל, ולא יתרו.

מפני ריבוי המופלג. אף-על-פי-כן מצויים גם בספר זה לפחות שני מקומות, שבהם ניתן להבחין מלות-ביאור (עיי' להלן).

תחילה אמנם מזהימה העובדה, כי לפסוקי חנוך' יש לזא של ביאורים בתוכם גופא. כך בודאי המליא והודים בראשונה תגילי, שהוכנס שבחאי מוקף טבעות. אך מאידך, לאחר התדהמה הראשונה, כמה מתישב הדבר על הלב, כי ביאורים תכדידים, שגם דורות ראשונים נזקקו להם. לא נדחו עד שיבוא פרשן מסוגו של רש"י מקץ תקופות ויבולות, אלא הנה הנם במקומם הנהיגו!

מלות-הביאור, כפי שראינו, מצומצמות רק כרי ההבהרה הדרושה לאחר הניבים אולם במקומות ספורים חזר הביאור על כל הרעיון שלפניו, שיש בו דבר-מה מן הסתם.

במשל א', כ"ז אנו מוצאים חזרה זו:

"בבוא כשואה שחדכם ואידכם כטופה יאחה [בבוא עליכם צרה וצוקה]". פה ניתנת בלשון פשוטה המציתו של הכתוב הפיוטי שלפניה. אגב כך נמצאנו למדים, כי "פחד" איך משמעו רק חרדת הלב מפני צרה, אלא גם הצרה עצמה מעוררת הפחד. ולכן מקביל "פחד" ל"אד" בפסוק שלפניו ובפסוק הקודם (כ"ז), וגם ל"שואה": "אל תירא מפחד פחאום ומשואת רשעים כי תבוא" (משל ג', כ"ח).

פסוקים חוריים דרך ביאור אנו מוצאים גם בבראשית ט"ז, ב' ג'; שמות ג', י"ד; שמות י"ז, י"ט.

נביא רק עוד חזרה מבארת, שיש עמה לימוד נכבד לעניינו. בחור דברי רבקה אל יעקב, כשהיא שולחת אותו אל לבן, נאמר:

"וישבת עמו ימים אחדים עד אשר תשוב חמת אחיך / עד שוב אף אחיך ממך" (בראשית כ"ט, מ"ד–מ"ה).

תחזרה גלילה פה, ולא קשה למצוא טעמה. הפסוק הראשון אמנם תמה, כי לכאורה שולחת רבקה את יעקב לא עד שתעבור חמתו של עשיו, כי אם עד שתמסור שוב ("עד אשר תשוב"). אלא לפועל "שוב" יש גם חזרה של "שקטרה", כלשון "בשובה נוחת", ומשמעותו של הפסוק הראשון היא: עד אשר תשוב חמת אחיך. אך כיון שהחזרה הליו של הפועל "שוב" נדחקה מפני חזרתה העקרת ומשום כך אין דבריה של רבקה נזקקים, לפסוק מפורש הכתוב בלשון ברורה: "עד שוב אף אחיך ממך". תפסם יש כבר לפועל "שוב" ההזרה והגלילה, וכוונתה של רבקה מבוססת על-ידי הצירוף "שוב... ממך". וכעצם, כשבביל להבהיר את דברי רבקה די היה לשם בצום את המלה "ממך" בלבד: "עד אשר תשוב חמת אחיך ממך". אלא שאז היתה

זו ודאי הייתה משודרת לענן בתקופת חמנ"ך, כדרך שאנו לועגים לביטוי שהיה שגור בפי פשוטי-עם: "מים אחדוני-דואטני..."

"ארץ עשפתה כמו אופל, צלמוות ולא סדירים, ותופע כמו אופל" (איוב כ"ב). בפסוק הזה תמונה הישנות המלים "כמו אופל". אולם בפעם הראשונה אינו אלא ביאור למלה הפויטית והעניקה עיפה ה: ארץ עשפתה [כמו אופל].

בשלושת המקומות האלה מכריז הביאור על עצמו במלחקה שנתחדדה לך, וגם זה לא עמד לו מלחיות מחזק לחלק עצמאי בכתוב.

אף-על-פי-כן לא תתמכר מציאותו גם כשאינו מכריז על עצמו, לפי שמצויים סימנים המעידים עליו. נציין תמישה סימנים כאלה, שלעתים קרובות כמה מהם מצויים יחד, והצד השווה שבכולם, שהמכוב נראה בלתי-חלק כל-צרכו מבחינה שהיא.

1. העדר אור-חיבור

בשפת המקרא לא תבאנה זו בצד זו בהעלים אחד שתי מלים מסוג אחד אלא במלח-חיבור או באות-חיבור. הדברים אמורים לא רק בשני שמות עצם (אם לא על דרך הסמיכות, שבה אין השני קיים בפני עצמו אלא מגדיר את הראשון) ובשני פעלים (אם אין אחד מהם פועל-עור לשני), אלא גם בשני תארי השם ושני תארי תפועל, שבשפות אחרות אין מקפידים על כך. העדר אות-חיבור מעיד כי שני השמות או התארים או הפעלים לא שנים הם כי אם אחד ושכנו אינו אלא ביאור.

הרי כמה דוגמאות מסוגים שונים:

שמות עצם

"ובגד-פלואים שעטנו לא יעלה עליך" (ויקרא י"ט, י"ט).

אילו בשני דברים המשוב מדבר, צריך להיות כתוב: ובגד-פלואים ושעטנו. אך "שעטנו" אינו דבר נוסף ל"בגד-פלואים" אלא הכהנה, כי "בגד-פלואים" הוא "שעטנו", והמושג "שעטנו" נחבא בספר דברים כ"ב, יא: "לא תלבש שעטנו [צמר ופשיטים יחדיו]", כאשר צוין לעיל.

תארים

בברית בין הכתרים כתוב: "והנה אימה גדולה נפלה עליך" (בראשית ט"ז, כ"ב).

בסיכומו של דבר רשאים אנו לקבוע כלל כולל, דו-אמפני:

בכל מקום שאנו נתקלים במקרא (חוץ מספר איוב) בנבי שאינו נהיר לנו, יש לבקש את ביאורו בצד, וברוב המקרים נמצאנו וכן גם להפוך:

בכל מקום שאנו נתקלים בכתוב מחוספס מבחינה שהיא, אם מצד מבנה ואם מצד תרגומו, יש לבקש בו נבי שנוצר לביאור, וברוב המקרים נמצאנו אותו וביאורו עמו.

גילויין של מלכות-ביאור עדיין הוא בגדר האפשר, מי יודע לאתר כמה דורות שחלו להפלות בנינו לבין שכנותיהן. לפי שטמישיתן בתוכן אינה אלא מאוית-עין. עם זאת בצד הדאי הקרוב לודאי, שהם הרוב הגדול, יש מקומות שקשה להכריע בהם, וניתן לצינם רק בגדר השערה גרידא.

סימני-חיבור

בפרק הקודם נתנו דעמנו תחילה על אותו חלק בכתוב השטן ביאור נמצאנו כי ביאורו ניתן בצד. בפרק זה תשמע לנו לנקודת-מוצא צורת הכתוב, שמעידה על מציאותה של מלכות-ביאור.

תחילה נציין שלושה מקומות, אחד בתורה ואחד בנביאים ואחד בכתובים, שהביאור נסמן במלח-קשר: הוּא, הִיא, כִּמּוֹ.

"כִּי־בִת צור, ראש אומות בית אב במדין הוא" (במדבר כ"ה, ט"ז).

חלקו השני של הכתוב שרע בביכול, וקשה לעמוד על מכונו ומשמעו המדויק, אך צורתו האמיתית כך היא:

כִּי־בִת צור, ראש אומות [בית אב במדין הוא].

תואר אביה של כִּי־בִת קצר ומגובש, ונוסף ביאור מלא למלה הסתומה "אומות". לפי הביאור פירושה של מלה זו במדינת בית אב:

מלה זו באה כנראה משורש "אם" ובלשון רבות, לפי שבית אב אחד כלל יותר מאם אחת. ואולי יש במלה זו רמז, שאצל השבטים השמיים, שפניהם של העברים, עדיין הייתה נהוגה מטיארכיה.

"עוד אחת מעט היא ואני מרעיש את השמים" (חגי ב', ו').

מה פירושו של הצירוף המשוה "עוד אחת מעט היא"? אך לאמיתו של דבר אין צירוף כזה קיים כל-עיקר, אלא לפנינו ניב מיוחד וביאור בצד: "עוד אחת [מעט היא]". כלומר, המלה "אחת" בדברי הנביא פירושה מעט. נמצא כי אין שחר לביטוי "עוד אחת מעט", הנחשב למליצה מקראית. מליצה

"אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו" (בר' ט', ד'). בפסוק הזה כאילו מוזכר בהעלם אחד על "בשר בנפשו" ועל "דמו" ולא ברור על מה חל האיסור. אך זה דבר הכתוב: "בשר בנפשו [דמו] לא תאכלו". כלומר, המלה "דמו" היא ביאור ל"נפשו", ככתוב במקום אחר: "כי חדם הוא הנפש" (דברים י"ב, כ"ג). וככן, הלא הוא: בשר בנפשו לא תאכלו, פירושו של דבר: בשר בדמו לא תאכלו.

"ואיש כי ימכור בית מושב עיר חומה" (ויקרא כ"ה, כ"ט). לכאורה צריך להיות כחוב: בית מושב בעיר חומה, או עוד בית פשוט: בית בעיר חומה, כמו שמדובר שם להלן רק על בית סתם, כי כמה שונה בית מושב מבית סתם? גם מוזרה הסמיכות בת ארבע המלים: "בית מושב עיר חומה". סמיכות הלא היא חיבורן של מלים אחדות למושג אחד, וכלום נוצר פה מארבע מלים אלו מושג מסוים?

אכן, ארבע מלים אלו לא סמיכות אחת היא, אלא שתיים, היינו: בית מושב [עיר חומה]. כלומר, הכתוב פה, כי מושב במושבו עיר חומה, לעומת חצרים – ישוב שאינו מוקף חומה, כאשר נחבאר בסמור: "זבחי החצרים [אשר אין להם חומה סביב] על שדה הארץ ייחשב" (שם שם, ל"א).

"וזה דבר השמיטה שמוט כל בעל משה ידו אשר ישה ברעהו" (דברים ט"ז, ב'). הכוונה ברורה: חוק השמיטה מחייב את הנושה לשמוט את נשיו, אך המלים מרובות פה, והיון מסתמרים בהן הנושה והנשי? רגילים לראות בשלוש המלים "בעל משה יד" מושג אחד: בעל חוב, והמשלים הוא "אשר ישה ברעהו", לאמור: כל "בעל משה יד" מצווה לשמוט את "אשר ישה ברעהו". אך אם כן מן הנכון היה: כל בעל משה יד (כדרך שאנו אומרים כל בעל חוב, ולא כל בעל חובו) ! נמצא, פסוק זה, מלבד שיש בו אריכות דברים, משונה גם מצד שימוש הלשון.

אכן טועים בהבנתו. חוק השמיטה אומר בקצרה: "שמוט כל בעל משה ידו כל בעל (בערך: איש-טפסים, איש-עסקים) מצווה לשמוט את משה ידו (את נשיו). אך הביטוי העתיק "משה יד" נמצא רק פה בלבד, ונחבאר: אשר ישה ברעהו.

"לא חטע לו אשרה כל עץ אצל מובח ה' אלהיו" (דברים ט"ז, כ"א). המלים "כל עץ" אינן המושך לאשרה, אלא הבהרה, שכל עץ עשוי להיות בחזקת אשרה, ובכן: "לא חטע אשרה [כל עץ]".

פה שני תארים זה בצד זה. ואילו הכוונה שהאמה אשר נפלה על אברהם היתה גם השכה וגם גדולה, צריך להיות כתוב: השכה וגדולה. וזאת זאת, אין המואר "גדולה" מוסיף על המואר "השכה", שהוא חזק למדי. אלא "אמה השכה" הוא ביטוי פזיטי, נמלץ, ונחבאר המואר "השכה" בלשון פשוטה: גדולה.

הבהרנו לעיל, כי "סחרים" הנזכרים במסורת יוסף הרי זה ביאור למלה "מדיינים". דבר זה מוכח מן הנאמר קודם-לכן ואחרי-כן שהקונים היו ישמעא-לים. אך גם בלשני זאת, אילו היתה המלה "סחרים" מואר למדיינים צריך להיות כתוב: ויעבדו מדיינים סחרים (שם עצם וחומר), אבל כתוב: "ויעבדו אנשים מדיינים סחרים", ומתקבל: שם עצם-חומר, וזה לא לרדת השפה, כנ"ל, גם יש בוה אריכות בדה לאונו. אלא סחרים הרי זה ביאור למדיינים.

תארי הפועל "עושה הפעם יקלה אישי אלי" (בר' כ"ט, ל"ד). האות הפעם בורות שבצירוף של שני תארי הפועל "עושה הפעם" שמשמעות אחד. אולם "עושה" דרך-כלל פירושו "עושה הזאת", ואילו בפסוק זה המשמעות היא אחרת, ונחפרשה: הפעם.

"אמה ה' לבדד לבטח תושבינו" (תהילים ד', ט'). פה זה לצד זה שני תארי הפועל, שלבאורה משמעות נפרדת לכל אחד מהם, ואין הדבר כן. כי למלה "לבדד" שתי הוראות, גם: ביחידות, כמו: "עם לבדד ישכון", וגם: בטה, כפי שמוכח מן התקבולת: "וישכון ישראל בטח, בודד עין יעקב" (דברים ל"ג, כ"ח), ולפיכך נחבאר פה: "אמה ה' לבדד [לבטח] תושבינו". בפסוק זה מוכיח גם המשקל כי "לבטח" אינו אלא ביאור ל"לבדד", ועל טיבו של סימן זה ידובר להלן.

2. תוצרי מחרס

יש שאת המלים בפסוק או מלים אחדות אינן משתלבות עם שכתותיהן וזהו כעין מלים חתבות, ופעמים אח קשה לעמוד בגלל זה על מבנה הפסוק, בכל המקרים האלה אין המלים החתבות אלא מלות-ביאור, וכבר היו לפנינו דוגמאות לכך, כגון "ראש אומות בית אב במדין הוא". אך נביא דוגמאות חדשות, וקודם-כל מחלק החזקים שבמורה.

"צולל לזרם שעורים" (שופטים ז, ג').

"קרבעת כוס התרעלה" (ישעי נ"א, י"ז).

"גפי מרומי קרתי" (משלי ט', ג').

"בפלגות נהרי נחלי דבש" (איוב כ, י"ז).

לכאורה לפיכך צורה רגילה של סמיכות מורכבת, בת שלוש מילים, שהראשונה נסמכת לשניה והשניה לשלישית ("נהרי נחלי דבש") הם כנראה שני נסחים, כי לא שייך לומר: הנהרות של הנחלים). אך ראה, המלה הראשונה בכל אלה אינה מצויה במקרא וצריכה ביאור. ואכן נחבארה בשלל אחרות: לעקר [משפחה]

גר²⁸, מטה [נדבת] ידך; תקות [חוט] השני; פלגות [נהרי, נחלי] דבש. הביאור הפנימי שנחבארה במקראות האלה מעלה לנו את פירוש המדויק של שבע מילים עתיקות ונשכחות. א. עקר (עין צרורה), מלשון עקר – דבר המסתעף ומתפשט, הוראתה של מלה זו: משפחה; מסת יד – הרומה מתוך המסתעף, בחינה מס שאדם מטיל על עצמו: תקוה (מלשון קו) – חוט; צלול – מין לחם, ואולי גם זו מלה מדינית היא, שכן הכתוב מדבר שם במחנה מדין; קרבעת (קרב לגביע) – כוס; גפים (גף קרוב לגב) – מורמים; פלגה – פלג רחב (לפי הביאור).

חולת זאת הוברר לנו, כי הסמיכות המורכבת, בת שלוש מילים, לפעמים אינה אלא מדומה, כי אכן, הסמיכות, כפי שהטעמנו קודם, מלכדת מילים אחדות לחיזוק יחד כעין מלה אחת. אך אחת מי יכולה להניח כי בחוקה של סמיכות נוצר צירוף כבד ומסורבל כמו "עקר משפחת גר"? לא, שפתנו הנאה לא סירבלה נכריה. סמיכות של שלוש מילים רווחת בעיקר, כששתיים מהן כבר נהיו מושג אחד, כגון "דרך עץ החיים" (בראשית ג, כ"ד), פתח אהל ספר, ספר דברי הימים, מרום עמדהאין (ישעי כ"ד, י') ועוד.²⁹ אבל בשבע הדוגמאות שהובאו לעיל אין סמיכות רגילה לפניה, שבמחנה קבורה מלך-באור, היוצרת רושם מוטעה של נסמך לנסמך. וראיה לדבר: "תקות חוט השני" שביהושע ב', י"ח, נהפכה בפסוק כ"ב ל"תקות השני", וכן "קרבעת כוס התרעלה" שבישעי נ"א, י"ז נהפכה בפסוק כ"ב ל"כוס התרעלה".³⁰ וכאן כבר הגענו לסימן-היכר נוסף.

28 ואולי: לעקר [משפחה גר]
29 אמנם אנו מוצאים גם סמיכות ארוכה: "פרי גורל לבב מלך אשר" (ישעי י', י"ב), אך כל נסמך דבוק מה היטב בסמך, ולכן אין משום הכחדה בצירוף כולו.
30 בפסוק י"ז התקבלה היא: "כוס המת / קובעת התרעלה", ובפסוק כ"ב נתחלפה התקבלה: "כוס התרעלה / קובעת המת", בשניהם נחמשים: קובעת [כוס]

"נאפות אותו טחון היטב עד אשר דק לעפר" (דב ט"ז, כ"א).

המילים "טחון היטב" אינן מתקשרות קשר תחבירי עם שלפניהן, גם תמוה המעבר מן הפועל "כחות" לפועל "טחון", והענין כך הוא: בפרשת כי תשא (שמות ל"ב, כ) כתוב בענין זה עצמו: "ויטחון עד אשר דק", ואילו פה אומר משה: "ואכלת" ולא: ואטחון. ולכן נחבאר, שהפועל "כחות" משמעו בפסוק זה טחינה נמרצת: ואכית אותו [טחון היטב], ושני הפעולים, בשמות ובדברים, מוכרחים על פעולה אחת.

נוסף נטענים: "טחון היטב" (מקור בצירוף המלה "דיטב") לא תואר הפועל הוא, וללא יסוד נעשה השימוש בצורה זו רווח בימינו.

"וכל המלאכה נמכה ונמס אותה חרימו" (ש"א ט"ז, ט').

אילו "נמכה ונמס" תארים הם ל"מלאכה" צריכים היו לבוא בה' חדישה, אך אינם אלא ביאור לה. כי "מלאכה" פירושה גם צאן ובקר, מדברי יעקב אל עשוי: "אתהלה לאטי לרגל המלאכה אשר לפני" (בראשית ל"ג, י"ד). ונהנה מן הביאור הניתן למלה זו בספר שמואל: "נמכות ונמס" אנו למדים כי רק הנוהגות והתשונות שבנמכות נקראו "מלאכה". על-כן אומר יעקב, כי יתנהל ל ל ט ו לרגל ה ל מ ל א כ ה אשר לפני.

"איש יודע מנגן בכנור" (ש"א ט"ז, ט').

הצורה הורה "יודע מנגן" לא באה במקום "יודע לנגן", אלא עיקרו של הכתוב הוא הניב היפה: "איש יודע בכנור", ונחבאר, כי "יודע בכנור" פירושו: מנגן בכנור.

"ואנכי הינן רד וקשות מלך" (ש"ב ג', ל"ט).

מה הקשר בין המלים "קשות" ו"מלך"? אילו סמיכות כאן, צריך להיות כמות: "קשות מלך", הנה אומר, אין זו המלה "מלך" אלא ביאור ל"קשות". ואמירתו היפה של דוד היא:

ואנכי הינן רד וקשות מלך.

3. בסתור הסמיכות

תרי כמה צירופי מלים בסמיכות:

"עקר משפחת גר" (ויקרא כ"ה, מ"ז).

"מטח נדבת ידך" (דברים ט"ז, י').

"תקות חוט השני" (יהושע ב', י"ח).

הדמות ומשאיר רק את הצלם בלבד. זאת ועוד, על אדם נאמר להלן (ה', ג):

יחלד בדמותו כצלמו.⁸²

מה טעם נחמד הסדר?

אכן בשני המקומות מדובר לא על שני דברים יחד – צלם הדמות, הנשנים בסדר הפוך, אלא כל כתוב מדבר רק על דבר אחד ומיוחד. כי לא היה דמיונם המוחשי של בניג לאביהם, כחרי אותה הידמות נאצלה של אדם לבדו, ונדאי שהכתוב משתמש בביטויים שונים לשני המושגים האלה. אך מזה הביר טיר היאות לכל אחד מהם? נראה הדבר, כי בימי קדומיה הרחוקים של השפה העברית הכביעה המלה "צלם" מושג יותר דק מן המלה "דמות", ולימים נחלשה היראותה. לפיכך מתבאר בשני המקומות חילוף המושגים: "נעשה אדם בצלמו" [כדומותו], ולהלן, בתולדות אדם, להפוך: ויחלד בדמותו [כצלמו]. גם ה"כ נכנע הב' בשני המקומות ("כצלמו כדמותו"); "כדמותו כצלמו" (הגשה דקה היא: לא בצלמו ממש בפרק א' ולא בדמותו ממש בפרק ה', בר בבד, אלא רק בדומה.

"וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום" (בראשית ו', ה').

"כי יצר לב האדם רע מנעריו" (שם ה', כ"א).

גם פה ברור, כי שני המקומות האלה מדברים באותו המושג, אך בפעם הראשונה הוא ארוך: "יצר מחשבות לב", ובפעם השנייה נחקצר: "יצר לב".

מה טעם?

הופעל "יצור" פירושו בתנ"ך גם חשוב מחשבה הקודמת למעשה, כמו: "יצרתיו אף עשיתיו" (ישע' מ"ג, ז); "אנוכי יוצר עליכם רעה" (ירמ' י"ח, י"א). והמלה "יצר" פירושה פה כלל המחשבות, שמתן חוצאות לכל המעשים. וכשבא המושג המופשט הזה לראשונה נחפרש: "וכל יצר [מחשבות] לבו רק רע"⁸².

יוסף אמר אל אחיו: "לכו הניאו שבר רעבון בתיכם" (בראשית מ"ב, י"ט), והאחים מוסרים דבריו ליעקב כך: "ואת רעבון בתיכם קחו ולכו" (שם שם, ל"ג). בדבריהם תחסרה איפוא המלה "שבר".

האחים, כנהוג בדיבור, אינם חוזרים על דברי יוסף מלה במלה, רק שומרים על דיוק תכנם, אך אינן היה קיים נב "שבר רעבון בתיכם", לא היה מתקצר בפי האחים ל"רעבון בתיכם". נראה שהיו קיימים שני נכבים מקבילים, והאחד ביטא את החסר, שבאים למלא: רעבון ה' ב' י', והאחר ביטא אותו דבר מצד מילוי החסר: שבר הבית (המלה החלופית "צורך, צרכים" מבטאה את

⁸² אולם גם בדרג"א כ"ט, י"ח מצאנו: "ליצר מחשבות לב עמד"

4. חזרה מקדחת או ערופה

יש שביטוי אחד חוזר לצורך העניין, אם כנורח ממש ואם בשינוי מטיב, דרך גיוון. אך פעמים יש בחזרה מלה נוספת, או להפך, מלה אחת נגרעה ברה, ובמה, זה הכלל: המלה היחידה, במקום שהיא, ה"ז זו מלה ב"באר.

ה"ז דומה פשוטה. בסדרי המשכן כתוב:

"יעשית אותו שמן משחת קודש, רוקח, מרקחת, מעשה רוקח" (שמות ל', כ"ה).

"ועשית אותה קטורת, רוקח, מעשה רוקח" (שם שם, ל"ה).

אין ספק ששני הפסוקים מדברים על דרך ההתקנה אחת, ובכל זאת יש בפסוק הראשון המלה "מרקחת", שאינה בפסוק השני. הנה אומר, "מרקחת" אינה דבר בפני עצמו, אלא רק מלה ביאור ל"רוקח" שלפניה.

כנגד זה, בתלום פרעה אנו מוצאים חזרה כזאת:

"והנה שבע שבלים צנמו ודקות קדים" (בראשית מ"א, ר').

"והנה שבע שבלים צנמו ודקות קדים" (שם שם, כ"ג).

פה נוספה מלה בפסוק השני. למה? המלה "דקות" שבפסוק הראשון נחלת-פה בפי פרעה דרך גיוון במלה "צנמות", ונתבארה: "צנמות" [דקות].

כלומר, היינו "צנמות" היינו "דקות".

נביא צורר מקראות מסוג החזרה היחידה או החסרה.

"ויאמר אלהים תדשא הארץ דשא... עץ פרי עושה פרי... למינהו" (בראשית א', י"א-י"ב).

והמצא הארץ דשא... עץ פרי עושה פרי, והארץ הוציאה "עץ עושה פרי". בדיבור האלהי כתוב "עץ פרי עושה פרי", והארץ הוציאה "עץ פרי" וביציאתו כלום נגרע דבר מה מן הדיבור? חלילה, אלא הדיבור היה "עץ פרי" וביציאתו לפועל מדובר על "עץ עושה פרי", ולכן מפרש הכתוב בפסוק הראשון, ששני ביטויים אלה הם היינו חד: "עץ פרי" [עושה פרי] למינו. כלומר, "עץ פרי" אין משמעו שפרי עליה, אלא שיש בו הסמלה לעשות פרי.

"ויאמר אלהים נעשה אדם בצלמו כדמותו" –
ויברא אלהים את האדם בצלמו, בצלם אלהים ברא אותו"⁸³ (בראשית א', כ"ז-כ"ח).

בפסוק הראשון לכאורה מדובר על שני דברים: צלם הדמות, וכן אמנם דעתם של גדולים בישראל, אך מה נעשה, הפסוק הסמוך הנה בא ומשמיט את

⁸³ החזרה המסתעפת היא ביאור למלה "כצלמו", שעשויה להתפרש: בצלם שלו, של האדם

"ותשיבנו", אלא כפי שכבר הבאנו, אין "לכטח" פה אלא הבהרה למלה "לכד". לאחר הפדחת מלת-הביאור מתקבל משקל שלם: ארבע-אברה.

ב. "מטט על רשעים פחים אש וגפרית

ורוח זלעפות מנחת-כוסם" (י"א, ז).

פה המשקל הוא שלוש-שלוש, והמלים העודפות "אש וגפרית" מפרשות את המלה "פחים", כמבואר לעיל.

ג. "ותאמנה שפתי שקר

הדוברות על-צדק עתק בגאון וכו'" (ל"א, ט).

המלים "בגאון וכו'" הן מחוץ למשקל. בהן ניתן פירושה המזדקן של המלה "עתק", הכוללת שני מושגים שלילים: גם גאון, גם בזה, ואיראפאר לפירושה במלה אחת.

"גם-איש שלום אשר בטחתי בו אוכל לחמי

הגדיל עלי עקב" (מ"א, י).

בחלק הראשון של פסוק זה יש אריכות וחידה, החורגת מכל משקל. אך אריכות זו נחמדה בגלל מלות-ביאור שבה, וכך צורתו:

גם-איש שלומי [אשר בטחתי בו] אוכל לחמי -

המשקל של שני חלקי הפסוק הוא ארבע-שלוש.

"לקמנות חובל למלך

בחולות אחריה רעותיה מובאות-לך" (מ"ה, ט"ז).

בסוגר יש מלה עודפת על המשקל, וברור שהיא המלה "רעותיה", שגם מצד התחביר הריקה כעין מלה "מותבתה". אכן אינה אלא מלת-הסבר כי הבהרות המובאות אל המלך אחרי המלכה רעיותיה הן בגדר שושבנות.

והנה פסוק קשה שרגילים לחלק אותו כך:

"ותבט עיני בשורי,

בקמים עלי מרעים תשמענה אוני" (צ"ב, י"ב).

אך מלבד חזרות חזקונית שבצירוף "בקמים עלי מרעים", הרי הסוגר ארוך הרבה מן הדלת, דבר שהמשקל אינו סובל. אכן צורתו האמתית של פסוקנו כך היא:

ותבט עיני בשורי [בקמים עלי],

מרעים תשמענה אוני.

בחלק הראשון של ההקבולה נחבאה המלה הסתומה "שורי", שפירושה: אויבים, מורדים, הקמים עלי. ה"ב" של "בשורי" חלה גם על "מרעים", כרגיל

שני הדברים כאחד). והנה מטבע הדברים, שיוסף השמשמ בניב "שכר הבית", לפי שחית קרוב אל השכר, אבל כפי האותם יודעי הרעב, היה שגור יותר "רעבון הבית", והמחוב הראשון מבואר, כי חיינו "שכר הבית" חיינו "רעבון הבית": "חבאינו שכר [רעבון] בחינם". ממילא מתפרקת גם פה הסמיכות המשלשית, הכבדה לאוזן: "שכר רעבון הבית".³³

לסוג החזרה הוסרה שיך גם ענין "אחיה אשר אחיה" - "אחיה" (שמות ג, י"ד). וכבר העיר אבן עזרא כי "אשר אחיה" הוא ביאור ל"אחיה".

5. משקל שאינו מאוזן

דברי החזון והשירה שבתנ"ך, כידוע, מסיימים בצורתם, חלקי של כל פסוק מקבילים זה לזה בתכנם באחת מצורות המקבולת, ויש להם משקל מסוים של כך וכך השמנות בכל חלק. המבנה הכולל הזה הוא לנו לעינים בענינו. כי כשם שהוא מלפד יחד כל חצי הפסוק לחטיבה אחת כן הוא מפריד כל שאינו עצם מעצמי. במקום שאנו מוצאים מלה העודפת על המשקל, איננה כי אם מלת-ביאור. ואכן ליד כל מלה עודפת מצויה המיד מלה הזקוקה לביאור.

נרגים כלל זה בפסוקים מספר תהילים. באחדות מן הדוגמאות כבר חסתי יענו קודם, אך הפעם נחזה בהן מצד המשקל.

א. "בשילום יחדיו אשכבה ואישן

כיר-אחתי ה' לכבד לכטח תושיבנו" (ד', ט).

יש משקלים, שהסוגר (החלק השני) קצר מהדלת (החלק הראשון), אך ההיפך פוגם במשקל. הרי שיש פה בסוגר מלה עודפת. מלבד זאת קשה לקרוא "לכד לכטח" בהעלים אחת, ומתחנן כלשהו הקשר בין "אחתי ה'" לבין

הסברת "שכר רעבון הבית" שונה הפעם מן שנוסח ראשון של מחקר זה (ימאזנים" אב תשס"ז). והנה על שני גיבוי מקבילים באה לאחר עיון נוסף. ועוד על גיבוי מקבילים. אומה מכונה בהנ"ך בחוספת המלה "בית": "בית צדק".

"בית בבל" גם "בית עמי" ועוד; וכן גם בחוספת המלה "בהולתה": "בהולתה שרא"ה".

(רמב"ם י"ח, ג; פסוק ה', ב' ועוד). אך יש גם "בהולתה בית": "בהולתה בית צדק".

(ישע' ל"ב, י"ב ועוד). "בהולתה בית עמי" (ירמ' י"ד, י"ז). "בהולתה בית מרעים" (ירמ' מ"ג, י"א) ועוד. וקשה להניח כי חצי קיימים שלושה גיבויים: בית - - -

בהולתה - - - בהולתה בית - - - הולתה זאת. מה טעם לסמיכות "בהולתה בית"? לפיכך יש לשער, כי הניב הריקל חתי: בית - - - ובצדו חתי קיים ניב מלך יחור:

בהולתה - - - הניב הנמלץ נבאר בכמה מקומות בניב המקביל, הפסוק יחור:

"בהולתה[בית] עמי", "בהולתה[בית] צדק" (דברים ל"ב, י'; משלי ז', ב'). ויש "בית עמי" כיצא בה, יש "אישון עין" (דברים ל"ב, י').

(אבות ב', י"ז), אבל מצאנו בהולתה י"ח ח: "כאישון בית עין". ושוב קשה להניח. שזה ניב שלישי והמבקשת גם פה ההשערה, שהיו שני גיבויים מקבילים, ויש שהמלה הפשוטה יותר מבארת את הנמלצה: "כאישון [בית] עין".

יזאתה תבוא אל־אבותיך בשלום [תיקבר בשיבה טובה]

ודור רביעי ישובו הנח

כיל־אל־שלם שוון האמרי עד־הנה" (שם ט"ז, ט"ז-ט"ז).

כבר הסברנו כי "תיקבר בשיבה טובה" הרי זה ביאור ל"תבוא אל אבותיך בשלום", וגם פה המקצב הוא ארבע־ארכי.

"המולידך במדבר הגדול והנודא

נחש שרף ועקרב וצמאון [אשר אין מים]

המוציא־לך מים מצור החלמיש (דברים ח', ט"ז).

שוב המקצב ארבע־ארכי, המילים "אשר אין מים" מבארות כי "צמאון" אוננו הנהגת האדם הצמא, אלא מקום שאין בו מים.

נסיים פרק זה בענין סבוך.

שירת ההודיה של דוד על היגדלו מיד שאל באה כידע גם בספר שמואל וגם בתהילים בשינויים קלים. אבל פסוק אחד צורתו שונה בחרבה בשני המקומות המקבילים:

"וישח חושך סביבותיו סוכה, חשרת מים עבי שחקים"

(שמואל ב' כ"ב, י"ב).

"ישח חושך סתור, סביבותיו סוכה, חשבת מים עבי שחקים"

(תהילים י"ח, י"ב).

מה איפוא צורתו העיקרית של פסוק זה? בפסוקים שלפניו ושל־אחוריו יש רק שתי חוליות בנות שלוש מילים, והדעת נוחתה, שכך גם צורתו המקורית של פסוקנו, אבל צורה זו אינה לא בשמואל ולא בתהילים. בשמואל יש בו שתי חוליות בנות ארבע מילים, ובתהילים – שלוש חוליות. שמספר מילות שלוש – שחיים – ארבע, מלבד זאת, בחוליה האחרונה הדומה כמעט בשני הנסחיים: חשרת (חשכח) מים עבי שחקים – אין כלל מעיקר הענין של הפסוק על דבר סתר או סוכה, כי אם רק קריאת דברים בשמם.

אך קודם־כל יש לקבוע, כי "עבי שחקים" אינו אלא מליצת־באר ל"חשרת מים". וקדום לדא כי צורתו המקורית של פסוקנו היא:

וישח חושך סתור, סוכתו חשרת מים [עבי שחקים].

אלם המלים "עבי שחקים" נחשבו להמשך של "חשרת מים" ונחתו־חמה חוליה מדומה בת ארבע מלים: "חשרת מים עבי שחקים". המלה "סוכתו" השייכת ל"חשרת מים", נשארה יתומה ונחתקה אחור. ממילא נתקבל גם

בשפת השרה חתנ־כית, וכאילו כתוב "במרעים", כלומר, עניי ראות וזוני שומעו־ה דבר מפלחם של אויבי הרשעים. המשקל מתישר והוא: שלוש־שלוש.

מספר משלי הבאנו לעיל פסוק, שבו מבוארת המלה "הומיות", והנה גם עזרתו של המשקל על כך:

"חכמות בחוץ חרונה,

ברוחבות חתן קולה,

בראש הומיות תקרא בפחתי שערים,

בעיר אמריה האמר" (א', כ"א).

המשקל בחוליות מקבילות אלו הוא שלוש־שלוש, ורק בשלישית נוספו שתי מלים העורפות על המשקל, הלא הן המלים "בפחתי שערים", שוון ביאור לשלפניהן "בראש הומיות".

ובפרק ט', ב'–ג' נאמר שוב על החכמה:

טבחה טבחה / מסכה יינה / אף ערכה שולחנה /

שלחה נערותיה תקרא על גפי מרומי קרת –

פסקי הטעמים מחלקים את הפסוק השני כך:

שלחה נערותיה תקרא / על גפי מרומי קרת.

אלם המלים "שלחה נערותיה תקרא" אינו מצטרפות יחד, וגם נשבר המקצב של שתיים־שתיים שבפסוק הקודם. אכן כך צורתו של פסוק ג':

שלחה נערותיה / תקרא על־גפי־[מרומי] קרת –

כלומר, עיקרו של חולקן השני הוא: "תקרא על־גפי־קרת", ויש גם בו רק שתי הטעמות, כי המלה המלעילית "קרת" מתווכחת לקודמתה, "מרומי" הרי זו מלית־ביאור ל"גפי", הבאה רק פה ברבים ובמשמעות זו.

הדוגמאות לעיל חזבאו מחור ספרים, שהתקבולת המקצב בולטים בהם, ומדעת היא שכך בנינם. אך לאמיתו של דבר רווח המשקל גם בחורה במקרי מות המודגשים במיוחד. וממילא מחגלים גם פה מקומות שהכתוב מבאר את עצמו, לדוגמה:

אף האשה אמר:

הרבה ארבה עצבונך והרועך [בעצב תלדי בנים]

ואל־אישך תשוקתך והוא ימשל־בך" (בראשית ג', ט"ז).

המלה "הרועך" יחידה היא בכל המקרא. היא קרובה ל"הריון" אבל לא היינו חר. לפנינו צמד מילים "עצבון הריון" שפירושו יחד חבל־ילדה, והוא שנחבאה: "בעצב תלדי בנים", המקצב: ארבע־ארכי.

[illegible]

“**အိန္ဒိယ / နိုင်ငံတော်**”

ראגו ואביל פמתיק / ונקמה, לארץ תשב (ג', כ"ח-כ"ט).

כל אחד משני פסקים אלה בנה בצורת קטבולת משלימה. והביד זאת, כל הפסקא השני נמשש סוגר לראשון ושניהם יחד מהווים "בית" אחד. אך בפסקא הראשון המקצב הוא שלש־שתיים, ואילו בשני יש מלה עודפת ומקבל שלש־שלוש. ולדו, המלה "ונקתה" אינה צמודה לשני המלים שאחריה, והסוגר של הפסקא השני כאילו חצוי לשנים אלו, גם פה מקננת מליצ' ביאר, שעל־ידי חיבורה לגוף הכותב נפגמה שלמות.

הפועל "אנה" בקל בא בספר ישיעתו בלד. פועמים משתמש בו הנבא, בפסוקו זה ולהלן "ט, ז" – לנא נחבא: ואנו [אבל]. צורתו האמיתית של פסוק זה אפוא בדיק במקצבו של הפסוק הראשון:

וואנא פארהאנדל ונקמה / לארץ תשכ"ב.

אגב, בפרק י"ט מקבילים שני הפעלים האלה זה לזה: "ואנו ה'ד'ג'ר'מ, דאב'לו כל מלכי כ"ח כ"ה", לבטל ארון גמ' זו הרכחה, כי בפעם הראשונה לא צירף והביא את שניהם יחד (כמו שאין לצרף יחד רום וגבולות).

”וְאֵשׁ יִשְׂרָאֵל בְּרַחֵם [לֹא יִזְכֹּר וְלֹא יִשְׁכַּח]” (דברים 32:1).

המלה "בשר" גם היא מיוחדת וישעיהו וגם היא באה בספרו פלפלים, כאן ולחל ל' ז', ליש: "נחלי תבואת", ובמקום הראשון נובעארה. מן הביאור נמצאנו למדנים, כי כרם נעזב, שחלל לעבדו נקרא "בשר".

אחרי הפרידה בלתי-הדדית עזלה לעבדו המזקן (שחזר-עליו) של

התאריך: 11.11.2011

ואשכחתי בתה / ולעלי שמיך ושית

על-פי חוקי התשלום / תשלום חוקי

”כִּי אֲתָ-עוֹלָם סוֹבְלִי וְאֵת מִטָּה שִׁכְמִי [שֶׁבֶט הַנּוֹגֵשׁ בּוֹ]

ההצטרפות כלומר (ט, ז).

גם אריכות החלק הראשון וגם התחביר השבור מוכיחים כי המלים "שבת
הנוגש ב" מכארות את ניב הנביא "מטה שמעו". המקצב ארבע-שלוש.

[259]

[illegible]

三

נעלין עתה בספר ישעיהו, שמצויים בו ביאורים במספר זכר, בעיקר בחלקו הראשון, שהוא קשה ונקל להם יותר. יש ביטויים שדרך מקרה היתה צורך בהם בספר פלוגי ולא בספר אחר מספרי-המקרא. אך בחזנותיו ישל ישעיהו בו אמין את מוצאים ביטויים מיוחדים לא דרך מקרה בלבד. אלא הם פרי חרבות השפה והצורה העתיד בחוג העמלני של חב"א, ואין נחמתי בלשון השגורה. וכן נתבאר גם מלים מן המצוי, שהביא משתמש בהן דרך השאלה פקיסית.

על הדוד הביאריים גלויים לעין, אבל פנמים דרושה התכונות מאומצות בשבילי לגלותם, אך ודאותם אינה פוחתת על-ידי כך. דוקא בראשיתו של הספר יש שני מקומות ביאור, שרק לאחר עיון ואזינו נגלה בהם קול הביאור. סדר הפרקים מצויכנו לפחות באלה.

עניי גבוהות של / וזו רחוקים "הוא" (שם, ב, א').

בתיאור הראשון של פסוק זה המורה הביטוי "עניני גבוהות אדם", שלפני שורת התנאים צוריתו צריכה להיות "גבוהות עניני אדם". חלק זאת אינן מקבולות מתאמתות בין שני חלקיו, כי "דדם" שבתיאור השני אמנו שקול כנגד הצירוף המורכב "עניני גבוהות", שבגללו חלקן הראשון גם אורד מן השני. חספוסים אלה שבהגיון המבנה כבר מעלים על הדעת שבהלכן הראשון מקננת מלת ביאור.

١٢٤٩

ואכן, פסוק זה חוזר להלן דרך שינוי, וכולו חלקי, וגם מוכיח שהמקצב הממוקד פה הוא שרש-שילוש, ולא ארבע-שילוש:

"יצחק גבולות / ראשית / רם אנשים" (שם שם, י"ד).

ההחלטות באת על-ידי כך, ש"ענין גבורות" היו ל"גבורות" בלבד. דבר זה כבר מוכיח ברור, כי אמנם יש בלגלג שבפסוק הראשון מלה יתירה שאמנה מגופו. מלה זו היא "גבורות", צורתו המקורית של הפסוק הראשון היא: ענין אדם שפ / ושה רואים אדם.

הענינים בסמלות את הדרום ("לא רמר ענין") - הדר' קל"א (א'), וממילא החתקולית עולה יפה מאוד וגם המקצב שלם. אף שני הפסקים משתווים

[258]

"צנף צנפך [צנפה – כדור] אל אוץ רחבת ידים" (כ"ב, י"ח).

בפסוק זה ניתן הביאור דרך חמצאה. דברי הנביא הם: צנף יצנפך אל אוץ רחבת ידים. אך הנביא משתמש פה בפועל "צנף" במשמעות מיוחדת. שאיננה בשום מקום אחר. ובשביל להסבירה אומר הביאור: "צנפה – כדור". ומתוך משמעות שם העצם נכלל לעמוד על משמעות הפועל, כלומר: "כדור יכדור".

"ומבצר משגב חומותיך חשך השפיל" (כ"ז, י"ב).

מה שנראה פה ככפל הרי זה ביאור.

מבצר דרך-כלל הרינו סוג של בנין, אבל פה משתמש הנביא במלה זו דרך השאלה במשמעות מופשטת, והוא שאמר הביאור: מבצר [משגב].

ההפועל "חשך" מיוחד לישעיהו, ובמקום אחר בספרו (כ"ג, ה') הוא מקביל ל"השפיל". ובפסוקנו זה, שהנביא משתמש בו לראשונה, נחבאר: חשך [השפיל].

וכך מתקבלת שלמות החקובלות:

ומבצר חומותיך חשך / הניע לאוץ, עז-עפר.

"עמה בוא כתבה על-לוח אחס

ועל-ספר חוקה ומתי ליום אחרון [לער, עד עולם] (ל', ה').

המקצב (המש-חמש) מראה ששלוש המלים האחרונות אינן משצגם הכתוב. על-פי הביטוי ליום אחרון יכולנו לזהס לנביא השקפה אסכאטולוגית, כי נקצב גבול לזמן. לכן נחבאר כי "ליום אחרון" משמעו ריחוק לאין שיעור, כלומר: עד עולם. וכבר הוכחנו פסוק זה בפרק הראשון.

"כי עם מרי הוא, בניס כחשים

[בנים לא אבו שמוע הורת ה']" (ל', ט').

המלה "כחשים" מיוחדת לישעיהו, ונתפרשה:

"כפרץ נופל [נבעת] בחומה נשגבה" (ל', י"ג).

הפועל "נבעת" מכאן את ענין "נפילת" הפרץ בחומה.

"בליל המיץ יאכלי [אשר זורה ברחת ובמזרח] (ל', כ"ד).

למלה "המיץ" ניתנו פירושים שונים: מיץ קטנית, פלחית ועוד. ויש פורשה

"יזכרת ה' מישראל ראש ונוב, כשפה ואגמון יום אחד

[זמן ונשוא-עצבים הוא הלאש ונביא מורה-שקר הוא חונב]"

(ט', י"א-י"ד).

פסוק י"ד איננו כי אם ביאור לדברי הנביא ולא חלק מהם.

"כי אפס המיץ, כלל שור, המו רומס מן האוץ" (ט"ז, ד').

"מק" מלה בודדת היא בכל המקרא, וידיס לדבר, כי ניתן פה פירוש:

אפס המיץ [כלל שור]. ואם כן ענינה של מלה זו הפעולה עצמה, כמו "שור", ולא עושה הפעולה, כדעת המפרשים.

"וישאר מעט קוער, לא כביר" (ט"ז, י"ד).

שלוש מלים – מעט, קוער, לא-כביר – מבטאות פה ענין אחד: מיעוט מספר רם של הישאר. מסתבר אפוא כי "מעט" אינו אלא ביאור ל"מזער". ואכן, מלה זו באה גם להלל (כ"ד, ו'), וכבר בלי "מעט": "ונשאר אנוש מזער".

"ואת הנטישות חסיך החת" (י"ז, ה').

גם פה, כפי הנראה, המלה "חסיך" מבארת את הפועל הנדיר "חתו" שלאחרתי.

"יבולשו עוברי [פשתים] שריקות" (י"ט, ט').

המלה פשתים מבארת את "שריקות" שלאחרתי.

אכן, יש ליתן את הדעת, שבאלה שלוש המקומות הסמוכים (ט"ז, ד'; י"ח, ט'; י"ט, ט') באה המלה המבארת לפני המלה המתבארת.

"ויריתה אדמת יהודה למצרים לחנא

[כל אשר יסיר אותה אליך יפחד]" (י"ט, י"ז).

המלה "חנא" באה רק פה בלבד, וניתן הסברה בצדה: דבר שזכור מעורר פחד.

"נהה כה מבטנו [אשר נסנו שם לעזרה להינצל מפני מלך אשר]"

(כ', ו').

המלה "מבט" כפי הנביא הוראתה: מקום שתולים בו תקות מפלט, ובאה הסברה מפורטת, מה "המבט" המדובר פה. לשון הנביא איפוא כך:

נהה כה מבטנו, ואיך ניימלט אנחנו?
כלומר, אם כך עלמה למקום מפלטנו, איך נימלט אנחנו?

[המקרא מפרש את עצמו]

הקיצוץ "ולגונה" – הירח". ולפי שאלו אינן במנין, התקבולת של שני חלקי הפסוק שלמה הן במקצב (חמש-חמש) והן בחוכן המנוגד.

לסקירה כוללת זו של ביאורים בספר ישעיהו יש להוסיף את הפסוקים כ"ט, ט"ז; ל"ג, כ"ז; ו"א, א' – שצוינו בפרק הראשון.

והרי עוד מקומות מילואים בספרי נביאים אחרים.

"מעי מעי" [אוהלה], קירות לבי [הומה לבי לבי] (ירמיהו ד', י"ט).

יש פה רק שתי קריאות. הנביא כביכול לופת בסנו ולופת לבו מהתרגשות וקורא: מעי, מעי! קירות לבי! – ושתי הקריאות נתבאר.

"זה גורלך" [מנת מדיך] מאת"י (שם י"ג, כ"ה).

המלה "גורל" ביטאה לפנינו דבר מוחשי. כאן משתמש בה הנביא לראשונה דרך השאלה למושג המופשט, לפיכך נתבארה: גורלך – מנת מדיך. לימים נשתמש בלשון המושג המופשט "גורל", עד שפירושים צריכים היו לבאר להפך: מנת מדיך – גורלך.

מקום זה – ולא הוא בלבד – מראה לנו שהביאורים ניתנו לא רק לביאורים עתיקים, אלא גם לביטויים שהיו חודשים בשעתם.

אחר הפרדת מלות הביאור מתקבל שתים-שתיים:

והגורלך מאת"י / – גאם ה' – אשר-שכחת אותי / ותבטחי בשקר.

"אין דן דינד למזור רפואות תעלה אין לך" (שם ל', י"ג).

רגילים לקרוא "רפואות תעלה" יחד, כאילו יש פה סמיכות. אך "תעלה" חלה היא פה לשון של רפואה, ומת משמע "רפואות תעלה"? אלא לפי שתמלה "תעלה" במשמעות של רפואה יחדיה היא בתנ"ך נזקקה לביאור. אך אם כן, למה "רפואות" בלשון רבים ולא: רפואה? אולם המלה "מזור" שלפניה מופיעה אמנם גם בהושע ה', י"ג. אבל שם פירושה חולי, ואילו פה גם היא ענין של רפואה, ולפיכך באה בין שתיים מלמ-ביאור בלשון רבים: אין דן דינד למזור [= רפואות] תעלה אין לך.

"הנשר הגדול" [גדול המנפים] אחד האבר"י (יחז' י"ז, ג').

"אבר" פירושו שתי הנפפים יחד, כמו: "יעל אבר כנשרים" (ישע' מ', ל"א); "מי יתן לי אבר כיונה" (חזק' נ"ח, ז'), ואין מקום לכפל "גדול המנפים" אחד האבר". אלא בפסוקנו נאמר על הנשר "אחד האבר", ולחלו בפסוק ז' נאמר עליו דרך וריאציה "גדול מנפים" (וכן שם "רב נוצה" ופה "מלא הנוצה"), ולכן נתבאר פה כי "אחד האבר" היא "גדול המנפים".

⁸⁴ כמו "ראשי, ראשי" (מל"ב ד', י"ט).

[263]

בר נקי, כמו "חמים" בערבית. והנה פירושה לפנינו במקרא גופו:

"עם עמקי שפה משמע" [נלעג לשון, אין בינה"] (ל"ג, י"ט).

נלעג לשון – ביאור ל"עמקי שפה", "אין בינה" – פירוש למלה "משמעות", כלומר: עם שלשוננו נלעגת עד שאין להבינה.

"אז חולק עד" [שלך] (ל"ג, כ"א).

"עד" ו"שלך" הן מילים נרדפות, וברבאשית מ"ט, כ"ז הן מקבילות זו לזו.

"בהז לך, לענה לך בחולת בת ציון,

אחריר ראש הניעה בת ירושלים" (ל"ז, כ"ב).

כבר הסברנו בפרק הקודם כי המלה "בת" אחרי "בחולת" אינה אלא ביאור. התקבולת היא אפוא: בחולת ציון – בת ירושלים, ולא: בחולת בת ציון – בת ירושלים (המלה "בת" אינה חוזרת פעמים). וכן גם לחלו מ"ז, א': "בחולת [בת] – בבל – בת כשדים".

והוא הדבר:

"אשר שחית מיד ה' את כוס חמתו

את קובעת" [כוס] החלעלה שחית, מציח" (נ"א, י"ז).

גם פה התקבולת היא: כוס – קובעת, ולא כוס – קובעת-כוס.

"מאשר יקרת בעיני [נכבדת] ואני אהבתיך" (מ"ג, ד').

המלה "נכבדת", המפסיקה את המשך הנכון, מפרשת את הפועל "קרת", שהוא מלשון יקר ולא מלשון יקר.

"ומי כמוני יקרא ויגידה... ואחריות [ואשר תבאנה] גידו למי" (מ"ד, ז').

מתבאר כי "אחריות" פה הן לא ריבוי מ"אות" אלא רבות מהפועל "אחרת", היינו: ה ב א ו ת.

"לא-יהיה-לך עד השמש לאור יומם ולגונה – הירח" [לא יאיר לך].

והיה-לך ה' לאור עולם ואלוהיך לתפארתך" (ס', י"ט).

שני חלקי הפסוק הם תקבולת נגדית. המלים "לא יהיה לך עד" שבחלק הראשון חולות גם על הירח: השמש לא יהיה לאור והירח לא יהיה לגונה, ואילו המלים העודפות "לא יאיר לך" שבסוף החלק הראשון מפרשות את

[262]

לאתר הפודת מלותהביאור מתקבל מקצב שקול:

הנשר המדול / ארץ האבר /

מלא המנה / אשרילי הרקמה.

"ביום רדתו שאולה האבלתי כסיתי עליך את חזהים (שם ל"א, ט"ז).

את השפיל "האבלתי" רגילים לפרש מלישון אבל כמשמעו, וכן אמר בשל משפט האורים על יסוד פסוק זה: האביל - קורא לבני ולמספר. אך מדוע יקרא ה' לבני ולמספר על מפלתו של פרעה מלך מצרים?

אלא השורש "אביל" קשור בכיסוי כמו "אביל חפשי ראשי", וכן יש בערך השלים: אבל - כיסוי של בגדים. ואין הנבוא מדבר פה אלא על כיסוי, וכן צורת הכתוב:

ביום רדתו שאולה האבלתי [כסיתי] עליך את חזהים.

נביים סקורחנו במגילת אסתר, ליש בה קצת מן החידוש בענין המדון.

זולת ביאורים מן הסוג הרגיל, כמו "נשרי המלך [משרתיו]" (י', ג'),

"היהודים הפריים [היושבים בערי הפרדות]" (ט', י"ט), היה כאן צורך לתרגם מליש פסיטי, שהמגילה משתמשת בהן, כמו: "הפיל שור הוא הגורל" (ג', ז'),

ואולי גם בצירוף "רופשי הרשע, האחשומתנים בני הרמכים" מובלעה מלה כרסית ותרוממה עמה. אך המעניין ביותר הוא, שמצויים במגילה גם פרסיסמים כלומר ביטויים מתורגומים מן השפה הפרסית, ולצדם ביטוי מקביל בעברית:

"דואי פני המלך [היושבים ראשונה במלכות]" (א', י"ד).

"לחברא את ספר תוכחות [דברי חומים]" (ר', א').

ואולי גם:

"החשיתיה כדת [אין אוניס]" (א', ח').

במגילת אסתר גם מסימנים חודשים דרך ביאור בשיטות המספרים ושיטות השמות יחז, כעין מה שאנו מוצאים בגזאים ראשונים, אלא שישם בא החילה שם החודש ואחריו כן מספרו: "צדק בול, הוא החודש השמיני" (מ"א י', ל"ח).

"בירת האריות... הוא החודש השביעי" (מ"א ח', ב') - זאת אמרת המספר הסידורי מבאר את השם העתיק של החודש, ששימושיו כבר נחרטו, או שכבר יצא מכלל שימוש ואילו במגילה המספר קודם לשם: "בחודש העשירי, הוא חודש טבת" (ב', ט"ז); "בחודש הראשון, הוא חודש ניסן" (ג', ז'); "לחודש שנים־עשר, הוא חודש אדר" (ח', י"ב) - פה המספרים הם ציונים חישן של החודשים, והשמות מקידם באר, נכנסים למחזור חילשון.